

Milica Jovanov¹

Visoka strukovna vaspitačka i medicinska
škola u Vršcu

Primljen: 31.05.2025.

Prihvaćen: 1. 08. 2025.

UDC: 371.13:73/74

DOI:10.19090/ps.2025.2.181-192

Originalni naučni rad

OSPOSOBLJENOST POLAZNIKA INICIJALNOG OBRAZOVANJA UČITELJA ZA INTEGRACIJU VIZUELNIH UMETNOSTI U NASTAVI

Apstrakt

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita u kojoj meri su studenti završne godine Učiteljskog fakulteta u Beogradu, u periodu od 2016. do kraja 2023. godine, integrisali vizuelne umetnosti u svoje nastavne pripreme tokom stručne prakse. Usmerenost je bila ka identifikovanju i proceni prisutnosti vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama studenata, kao i razmatranju načina njihove integracije u okviru metodičke prakse. Istraživanje je obuhvatilo analizu 675 pisanih nastavnih priprema i 135 upitnika sa studentskom samoprocenom znanja i primene integracije vizuelnih umetnosti. Primenjena je kombinacija kvantitativne i kvalitativne metode – deskriptivna statistika i tematska analiza. Rezultati pokazuju da studenti često izražavaju teorijsko razumevanje značaja vizuelnih umetnosti, ali da one retko nalaze funkcionalno mesto u njihovim pripremama. Samo 2,4% analiziranih priprema sadrži elemente integracije vizuelnih umetnosti, dok ih 88% u potpunosti izostavlja. Zaključuje se da postoji izražen raskorak između teorijskog razumevanja značaja integracije vizuelnih umetnosti i konkretne primene u nastavnim pripremama studenata. Nalazi ukazuju na potrebu za sistemskim uključivanjem vizuelnih umetnosti u metodiku, modelovanjem integrisanih časova i razvojem jasnih evaluacionih kriterijuma. Istraživanje može doprineti unapređenju kurikuluma i daljim analizama uloge vizuelnih umetnosti u profesionalnom razvoju učitelja.

Ključne reči: interdisciplinarni pristup, kurikularne inovacije, priprema za nastavni rad, refleksija prakse budućih učitelja, vizuelna umetnost u obrazovanju.

¹ milicaznikolin@gmail.com

Uvod

Prema savremenim pedagoškim i metodičkim pristupima, vizuelna umetnost se posmatra ne samo kao oblast estetskog izražavanja, već i kao značajan instrument za celovito učenje, razvijanje mišljenja i komunikacije (Franklin, 2002; Hardiman, Rinne & Yarmolinskaya, 2014; Robinson, 2012; Root Bernstein, 2015; Wilson, 2018). Integracija vizuelnih umetnosti sa drugim nastavnim oblastima doprinosi višestrukoj stimulaciji učenika i osnažuje smisljeno učenje (Gojkov, 2008). Međutim, istraživanja ukazuju da vizuelne umetnosti u obrazovanju učitelja često ostaju marginalizovane, tretirane kao dodatak, a ne kao integralni deo nastavnog procesa (Milošević, 2021; Nedimović, Đorđev i Stojanović, 2022). Ovaj raskorak naročito se uočava u inicijalnom obrazovanju učitelja, gde integrativni pristupi retko nalaze sistemsku podršku u nastavnim programima metodike (Milošević, 2021; Minić, 2021).

Aktuelne obrazovne reforme reafirmišu značaj integrisanog učenja i umetničkog izražavanja, što čini ovu temu posebno relevantnom (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2021; Stamatović, 2021). Savremeni programski dokumenti naglašavaju vrednosti povezane sa integracijom, što je važan kontekst, ali predmet ovog istraživanja nije analiza tih dokumenata, već procena stvarnog stepena zastupljenosti vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama studenata Fakulteta za obrazovanje učitelja i vaspitača u Beogradu (u daljem tekstu: Učiteljski fakultet).

Brojna istraživanja ističu važnost integracije vizuelnih umetnosti u obrazovanju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Pokazano je da vizuelne umetnosti doprinose razvoju divergentnog mišljenja, emocionalne ekspresije i višestrukih inteligencija (Franklin, 2002; Hardiman, Rinne & Yarmolinskaya, 2014; Robinson, 2012; Root Bernstein, 2015). Ipak, autori upozoravaju da vizuelne umetnosti često ostaju marginalizovane, dok njihova integracija s drugim oblastima nije sistematski podržana (Martin, Mansour, Anderson & Gibson, 2013; Ronksley Pavia, 2014; Wilson, 2018).

Zajednički zaključak ovih radova jeste potreba za osnaživanjem prakse vizuelnih umetnosti i razvojem integrisanih pristupa u svim segmentima obrazovanja, uključujući i obrazovanje učitelja. U tim istraživanjima prepoznaje se zajednički razvojno-podsticajni cilj, ali se ne razmatra povezanost sa inicijalnim obrazovanjem učitelja.

Ciljevi ovog istraživanja su dvostruki: 1) da se na osnovu ankete među studentima četvrte godine Učiteljskog fakulteta, u periodu od 2016. do kraja 2023. godine, utvrdi u kojoj meri su tokom studija bili upoznati sa pojmom integracije i da li su bili usmeravani od strane profesora na integraciju vizuelnih umetnosti u nastavne pripreme; 2) da se analizom 675

pisanih nastavnih priprema (od 2016. do kraja 2023. godine) utvrdi postojanje i nivo integracije vizuelnih umetnosti u nastavi u sledećim metodikama: Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Metodika nastave matematike, Metodika nastave prirode i društva, Metodika nastave muzičke kulture i Metodika nastave fizičkog vaspitanja (isključujući Metodiku nastave likovne kulture).

Ovo istraživanje ima za cilj da doprinese razumevanju sadašnjeg stanja inicijalnog obrazovanja učitelja i ukaže na moguća unapređenja kurikuluma i strukture metodike, u skladu sa savremenim obrazovnim dokumentima i praksama. Posebno se naglašava potreba za uspostavljanjem kontinuiteta između predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja, što teorijska literatura sve češće prepoznaje kao preduslov za uspešan razvoj i obrazovanje dece (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2021).

Teorijski okvir

Pojam integracije u savremenom obrazovanju

Integracija u nastavi označava povezivanje sadržaja iz različitih nastavnih oblasti ili predmeta na osnovu tematskih, problemskih ili funkcionalnih celina, ali i povezivanje procesa, postupaka i aktera vaspitno-obrazovnog rada (Večanski, Blagdanić i Pavlović, 2019). Kao takva, integracija omogućava celovitije sagledavanje stvarnosti, razvijanje višestrukih kompetencija i dublje razumevanje pojmova kod učenika (Gojkov, 2008). Umetnički sadržaji, posebno vizuelna umetnost, imaju značajnu ulogu u ovom procesu jer doprinose aktivaciji vizuelno-prostorne i kreativne dimenzije mišljenja (Franklin, 2002; Root Bernstein, 2015).

Posebno se ističe doprinos Grozdanke Gojkov (2008), koja integraciju razume ne samo kao tehničko povezivanje sadržaja, već kao osmišljeno pedagoško strukturiranje koje omogućava razvoj kognitivne fleksibilnosti, kreativnosti i višestruke inteligencije kod učenika. U tom kontekstu, integracija postaje oblik mišljenja i promišljanja o nastavi, a ne samo njeno organizaciono rešenje.

U praksi, međutim, često se primećuje nerazumevanje koncepta integracije ili njegovo formalno prisustvo bez stvarnog povezivanja sadržaja. To naročito se ispoljava u inicijalnom obrazovanju nastavnika, gde integracija često nije sistemski ugrađena u predmete metodike (Minić, 2021; Milošević, 2021).

Vizuelna umetnost u obrazovanju budućih učitelja

Vizuelna umetnost u obrazovanju doprinosi razvijanju osetljivosti, estetskog kriterijuma, divergentnog mišljenja i emocionalne pismenosti kod dece (Robinson, 2012;

Wilson, 2018). Njena integracija sa drugim nastavnim oblastima omogućava učenicima da kroz različite izražajne medije razumeju i istraže pojave i odnose.

Međutim, istraživanja pokazuju da se vizuelna umetnost retko funkcionalno uključuje u nastavne pripreme budućih učitelja. Često se koristi kao dekoracija ili ilustracija, bez stvarne povezanosti sa ciljevima učenja (Hardiman, Rinne & Yarmolinskaya, 2014; Ronksley Pavia, 2014). Nevena Hadži Jovančić (2012) ukazuje na važnost razvijanja estetskih i umetničkih kompetencija još tokom inicijalnog obrazovanja, ističući da vizuelne umetnosti moraju biti tretirane kao ravnopravni nosioci nastavnih ciljeva, a ne kao dodatni sadržaj.

U obrazovanju učitelja, ovo ukazuje na potrebu za redefinisanjem uloge umetnosti u metodici i za razvijanjem kompetencija studenata za njenu smisleniju i funkcionalnu integraciju (Hadži Jovančić, 2012; Robinson, 2012).

Kontekst istraživanja

U okviru osnovnih akademskih studija, praktična nastava na Učiteljskom fakultetu organizovana je kroz tri ciklusa: Metodičku praksu I, metodičke vežbe u školi – vežbaonici i Metodičku praksu II. Studenti tokom tih ciklusa izrađuju pisane pripreme za nastavne časove iz šest nastavnih metodika: Metodike nastave srpskog jezika i književnosti, matematike, prirode i društva, likovne kulture, muzičke kulture i fizičkog vaspitanja. Ove pripreme predstavljaju važan pokazatelj načina na koji studenti razumeju i primenjuju principe integracije vizuelnih umetnosti u praksi.

Poseban izazov u periodu istraživanja predstavljali su izmenjeni uslovi nastave tokom pandemije COVID-19, što je moglo uticati na planiranje i realizaciju prakse studenata i nastavnika. Imajući u vidu da predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje ne treba posmatrati kao odvojene sisteme, već kao kontinuitet (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2021), istraživanje ukazuje na potrebu da se razmotri kako se vrednosti integracije vizuelnih umetnosti reflektuju u inicijalnom obrazovanju učitelja i u njihovim nastavnim pripremama.

Metod

U ovom istraživanju primenjena je deskriptivna metoda s ciljem da se ispita nivo informisanosti studenata o pojmu integracije, kao i njihova usmerenost i osposobljenost za primenu integracije vizuelnih umetnosti sa drugim nastavnim sadržajima u okviru pisanih priprema za nastavu iz metodika.

Primenjene su tehnike analize sadržaja i uporedne analize na uzorku od 675 pisanih nastavnih priprema koje su studenti kreirali za časove iz sledećih metodika nastave: srpskog

jezika i književnosti, matematike, prirode i društva, muzičke kulture i fizičkog vaspitanja. Metodika nastave likovne kulture nije bila uključena u analizu. Ispitivan je kvalitet integracije vizuelnih umetnosti u nastavne pripreme, sa posebnim akcentom na njenu funkcionalnost i usklađenost sa nastavnim ciljevima.

Pored toga, korišćen je anketni upitnik kreiran za potrebe ovog istraživanja, koji je primenjen na prigodnom uzorku od 135 studenata četvrte godine Učiteljskog fakulteta u periodu od 2016. do kraja 2023. godine. Upitnik je sadržao pet tvrdnji oblikovanih po modelu Likertove skale sa pet nivoa slaganja. Ispitivana su sledeća područja: razumevanje pojma integracije, informisanost o integraciji tokom studija, usmeravanje od strane nastavnika na integraciju vizuelnih umetnosti i drugih nastavnih oblasti, primena integracije u pripremama za časove, kao i samoprocena studenata o primeni integrisanih pristupa u okviru metodike.

Podaci prikupljeni putem upitnika i analize nastavnih priprema obrađeni su deskriptivnom statistikom, uključujući frekvencijsku analizu, procenite i hi-kvadrat test. Takođe je analiziran i modalni broj priprema po godinama (Mo), s ciljem da se utvrdi eventualna povezanost između kalendarske godine i prisustva integracije vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama.

Rezultati istraživanja

U ovom poglavlju prikazani su rezultati ankete sprovedene među studentima završne godine i analize pisanih nastavnih priprema koje su izrađivali tokom metodičke prakse. Rezultati obuhvataju stepen informisanosti o integraciji vizuelnih umetnosti, percepciju o usmeravanju na primenu integracije i učestalost same integracije vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama. Kvantitativni nalazi predstavljeni su pregledno u dve tabele (Tabela 1 i Tabela 2), a u nastavku je data interpretacija.

Tabela 1

Pregled frekvencije studentskih procena o integraciji vizuelnih umetnosti (2016–2023)

Tvrdnja	2016–2019	2020–2023
Razumem pojam integracije – delimično/potpuno slaganje	41	50
Ne znam/nemam mišljenje	14	3
Upoznat/a sam sa integracijom tokom studiranja – delimično/potpuno slaganje	41	50
Tokom studija sam bio/bila usmeravan/a ka integraciji VU – potpuno neslaganje	51	68

Tvrđnja	2016–2019	2020–2023
Ne znam/nemam mišljenje	16	–
Tokom priprema sam integrisao/la vizuelne umetnosti – delimično/potpuno slaganje	31	53
Ne znam/nemam mišljenje	20	4

Napomena: N = 135 studenata završne godine Učiteljskog fakulteta; prikazane su frekvencije odgovora za tvrdnje oblikovane po Likertovom modelu.

Tabela 2

Zastupljenost integracije vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama (2016–2023)

Pokazatelj	2016–2019	2020–2023
Broj priprema koje sadrže elemente vizuelnih umetnosti	5	11
Od toga: kvalitetno integrisanih	–	4
Modalna vrednost (Mo) – broj priprema sa integracijom	–	2
Hi-kvadrat test	$\chi^2 = 3.006 < 14.067 \rightarrow$ nije značajno	

Napomena: N = 675 pisanih nastavnih priprema analiziranih u okviru šest metodika nastave (bez Metodike nastave likovne kulture).

Na osnovu ankete sprovedene među 135 studenata četvrte godine (Tabela 1), može se uočiti da većina ispitanika izražava osnovnu informisanost o pojmu integracije, što potvrđuje visok procenat slaganja sa tvrdnjom *Razumem pojam integracije*. Međutim, podaci ukazuju na značajan nedostatak sistemskog usmeravanja tokom studija, jer 88,15% studenata izjavljuje da nisu bili usmeravani na integraciju vizuelnih umetnosti u nastavne pripreme.

Rezultati analize pisanih nastavnih priprema (Tabela 2) pokazuju izrazito nisku zastupljenost integracije vizuelnih umetnosti. U svega 16 od 675 priprema primećeni su elementi integracije, a funkcionalna i kvalitetna integracija identifikovana je u samo četiri slučaja. Modalna vrednost po godinama bila je 2, što potvrđuje da se integracija pojavljuje sporadično. Hi-kvadrat analiza pokazala je da nema statistički značajne razlike po

kalendarskim godinama ($\chi^2 = 3.006 < 14.067$, $df = 7$), što ukazuje da vremenski period nije uticao na prisutnost integracije u pripremama.

Diskusija

Rezultati istraživanja potvrđuju postojanje značajnog raskoraka između teorijskog razumevanja integracije vizuelnih umetnosti i njene stvarne primene u nastavnoj praksi studenata Učiteljskog fakulteta. Većina ispitanika pokazuje osnovnu informisanost o pojmu integracije, ali istovremeno navodi da tokom studija nisu bili sistematski usmeravani na primenu integrisanih pristupa. Ovi nalazi potvrđuju prethodne nalaze Milošević (2021) i Nedimović, Đorđev i Stojanović (2022), koji ističu da vizuelne umetnosti u obrazovanju učitelja ostaju marginalizovane i nedovoljno funkcionalno integrisane.

Analiza pisanih nastavnih priprema dodatno osvetljava ovaj problem. Od 675 analiziranih priprema, samo 16 sadrži bilo kakav element vizuelnih umetnosti, dok su četiri pripreme ocenjene kao primeri funkcionalne integracije. Modalna vrednost iznosi svega dve pripreme godišnje, što jasno pokazuje da integracija vizuelnih umetnosti nije ustaljena praksa. Ovi nalazi se podudaraju sa zapažanjima Ronksley Pavia (2014) i Stojanović (2017), koji ukazuju da umetnički sadržaji u praksi često ostaju površno uključeni, bez povezivanja sa ciljevima učenja i bez jasno definisane pedagoške funkcije.

Hi-kvadrat test potvrđuje da nema statistički značajnih razlika po kalendarskim godinama, što znači da u periodu od 2016. do kraja 2023. godine nije došlo do vidljivog napretka u integraciji vizuelnih umetnosti. Ovo otvara pitanje zašto integracija ostaje sporadična, uprkos savremenim pedagoškim tendencijama i dokazanim benefitima vizuelnih umetnosti za razvoj divergentnog mišljenja, kreativnosti i celovitog učenja (Franklin, 2002; Hardiman, Rinne i Yarmolinskaya, 2014; Robinson, 2012; Root Bernstein, 2015; Wilson, 2018).

Mogući razlozi za ovakav raskorak uključuju: (1) nedovoljnu povezanost teorijskih postavki i praktičnih aktivnosti u inicijalnom obrazovanju učitelja (Milošević, 2021; Nedimović, Đorđev i Stojanović, 2022); (2) nedostatak eksplicitnih metodoloških smernica za implementaciju integracije vizuelnih umetnosti (Stamatović, 2021); (3) ograničene kompetencije nastavnog osoblja za interdisciplinarno planiranje (Minić, 2021); i (4) nedostatak modelovanih primera i instruktivnih integrisanih časova u toku metodičke prakse (Stamatović, 2021).

Na osnovu ovih nalaza, preporučuje se razvoj nastavnih modula posvećenih funkcionalnoj integraciji vizuelnih umetnosti, unapređenje profesionalne obuke nastavnika

metodika i uvođenje primera dobre prakse u nastavne programe fakulteta, što je u skladu sa preporukama Milošević (2021) i Stamatović (2021). Takođe je potrebno formulisati jasne kriterijume za evaluaciju kvaliteta integracije vizuelnih umetnosti u nastavnim pripremama, čime bi se unapredio kontinuitet između teorije i prakse i podržao razvoj kreativnog potencijala učenika, kako ističu Hardiman, Rinne i Yarmolinskaya (2014) i Robinson (2012).

Zaključak

Nalazi ovog istraživanja ukazuju na izraženu neusklađenost između teorijskih postavki integracije vizuelnih umetnosti i praktične primene u inicijalnom obrazovanju učitelja. Iako studenti pokazuju osnovnu informisanost o pojmu integracije, analiza pisanih nastavnih priprema potvrđuje da se vizuelne umetnosti uključuju retko i najčešće površno, dok su primeri funkcionalne integracije vizuelnih umetnosti izuzetno retki.

Ovakvo stanje je u suprotnosti sa savremenim vrednosnim okvirima koji naglašavaju celovit razvoj deteta, kreativnost i međupredmetno povezivanje sadržaja (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2017; Stojanović, Kovačević i Bogavac, 2018). Iako dokumenti poput *Osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* (MPNTR, 2019) afirmišu principe integracije, oni se ne reflektuju dosledno u inicijalnom obrazovanju učitelja, što ukazuje na raskorak između različitih nivoa obrazovnog sistema (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2021; Stamatović, 2021).

Preporučuje se unapređenje kurikuluma Učiteljskog fakulteta kroz: (1) redefinisane ciljeve i sadržaja metodika tako da eksplicitno obuhvate integraciju vizuelnih umetnosti; (2) modelovanje i realizaciju integrisanih časova u okviru nastave na fakultetu; (3) obezbeđivanje primera dobre prakse u okviru metodičke prakse; i (4) razvoj evaluacionih instrumenata za procenu kvaliteta integracije vizuelnih umetnosti (Milošević, 2021; Stamatović, 2021). Poseban naglasak treba staviti na neposredno usmeravanje studenata ka razumevanju funkcionalne uloge vizuelnih umetnosti u razvoju kreativnog mišljenja, povezanog učenja i emocionalne angažovanosti učenika (Hardiman, Rinne i Yarmolinskaya, 2014; Robinson, 2012).

Istraživanje ima nekoliko ograničenja. Prvo, uzorak se odnosi na studente jednog fakulteta i specifičan vremenski okvir (2016–2023), što ograničava generalizaciju nalaza. Drugo, deo podataka prikupljen je u uslovima pandemije COVID-19, što je moglo uticati na broj i kvalitet pisanih priprema. Treće, istraživanje je fokusirano na prisustvo i nivo integracije vizuelnih umetnosti, ali ne obuhvata dublje razloge zašto integracija izostaje, što ostavlja prostor za dalja kvalitativna istraživanja.

Implikacije nalaza upućuju na to da povezivanje vrednosnih okvira savremenih obrazovnih dokumenata, poput onih koje afirmiše *Godine uzleta* (MPNTR, 2019), sa inicijalnim obrazovanjem učitelja može doprineti stvaranju koherentnog i integrisanog obrazovnog sistema (Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2021). Buduća istraživanja treba usmeriti na evaluaciju konkretnih modela integrisanih časova u studentskoj praksi i na razvoj instrumenata za procenu efekata integracije vizuelnih umetnosti na učenika postignuća.

PREPAREDNESS OF PRE-SERVICE TEACHERS FOR THE INTEGRATION OF VISUAL ARTS INTO CLASSROOM PRACTICE

Abstract

The purpose of this study was to examine the extent to which final-year students of the Faculty of Teacher Education in Belgrade, in the period from 2016 to 2023, incorporated visual arts into their lesson plans during teaching practice. The research focused on identifying and evaluating the presence of visual arts within students' lesson plans and analyzing approaches to their integration in methodological practice. The sample comprised 675 written lesson plans and 135 questionnaires containing students' self-assessments of their knowledge and application of arts integration. A mixed-method approach was applied, combining descriptive statistics with thematic analysis. The findings indicate that, although students demonstrate a theoretical understanding of the significance of visual arts, these elements are rarely integrated into practice. Only 2.4% of the analyzed plans included components of visual arts integration, while 88% contained none. These results reveal a pronounced gap between conceptual understanding and practical implementation of arts integration in lesson planning. The study highlights the need for systematic incorporation of visual arts into teacher education curricula, the modeling of integrated lessons, and the development of clear evaluation criteria. These insights offer implications for curriculum design and contribute to further research on the role of visual arts in the professional preparation of future teachers.

Keywords: curricular innovations, interdisciplinary approach, lesson planning, reflection on prospective teachers' practice, visual arts in education.

Literatura

Franklin, M. (2002). *Children and the Arts: Building Creative Capacities through Arts Integration*. New York: Teachers College Press.

- Gojkov, G. (2008). *Didaktika darovitih*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
- Hadži Jovančić, N. (2012). *Umetnost u opštem obrazovanju: Funkcije i pristupi nastavi*. Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu – Klett.
- Hardiman, M., Rinne, L. & Yarmolinskaya, J. (2014). The effects of arts integration on long-term retention of academic content. *Mind, Brain, and Education*, 8(3), 144–148. <https://doi.org/10.1111/mbe.12053>
- Martin, A. J., Mansour, M., Anderson, M., Gibson, R., Liem, G. A. D. & Sudmalis, D. (2013). The role of arts participation in students' academic and nonacademic outcomes: a longitudinal study of school, home, and community factors. *Journal of Educational Psychology*, 105 (3), 709–727. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032795>
- Milošević, A. (2021). Projektni kao integrisani pristup učenju i razvju dece predškolskog uzrasta. U: P., Jašović, (ur.): *Izazovi primene osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Zbornik radova sa Šesnaeste konferencije „Vaspitač u 21. veku”*, 16 (20), 178–185. Aleksinac: Akademija vaspitačko medicinskih strukovnih studija, Odsek Aleksinac.
- Minić, V. (2021). Predškolske ustanove u obrazovnom sistemu Republike Srbije. U: P., Jašović, (ur.): *Izazovi primene osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Zbornik radova sa Šesnaeste konferencije „Vaspitač u 21. veku”*, 16 (20), 45–50. Aleksinac: Akademija vaspitačko medicinskih strukovnih studija, Odsek Aleksinac.
- Nedimović, T., Dorđev, I. i Stojanović, A. (2022). Primena holističkog pristupa u praksi iz perspektive vaspitača. *Istraživanja u pedagogiji – časopis za savremenu nastavu*, 35 (4), 13–27. <https://doi.org/10.5937/inovacije2204013N>
- Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* (2019). Prosvetni pregled, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
- Pavlović Breneselović, D. i Krnjaja, Ž. (2017). *Kaleidoskop: Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju; Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Pavlović Breneselovic, D. i Krnjaja, Z. (2021). *Godine uzleta Osnove programa PVO*. Beograd: Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.15318.98885>

- Robinson, A. (2012). Psychological science, talent development, and educational advocacy: Lost in translation?. *Gifted Child Quarterly*, 56(4), 202–205. <https://doi.org/10.1177/0016986212456077>
- Ronksley Pavia, M. (2014). Enhancing creativity for gifted and talented students: A visual arts classroom perspective. *Talent Education*, 28 (1), 32–44.
- Root Bernstein, R. (2015). Arts and crafts as adjuncts to STEM education to foster creativity in gifted and talented students. *Asia Pacific Education Review*. 16 (2), 203–212. <https://doi.org/10.1007/s12564-015-9362-0>
- Stojanović, N. (2017). Mogućnosti primene projektnog modela rada u nastavi likovne kulture. U: S., Marinković, (ur.): *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Užicu*, 20 (19), 143–152. Užice: Pedagoški fakultet u Užicu, Univerzitet u Kragujevcu.
- Stojanovic, A., Kovacevic, Z., Bogavac, D. (2018) From obsolete to contemporary preschool education: Experiences in Serbia. *Early Years*, 38 (4), 363–377. <https://doi.org/10.1080/09575146.2018.1444584>
- Stamatović, J. (2021). Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – mogućnosti i izazovi. U: P., Jašović, (ur.): *Izazovi primene osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Zbornik radova sa Šesnaeste konferencije „Vaspitač u 21. veku”*, 16 (20), 17–22. Aleksinac: Akademija vaspitačko medicinskih strukovnih studija, Odsek Aleksinac.
- Večanski, V., Blagdanić, S. i Pavlović, M. (2019). Vizuelne umetnosti i nauka – mogućnosti i ograničenja njihovog integrisanja u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Inovacije u nastavi*, 32(4), 32–43. <https://doi.org/10.5937/inovacije1904032V>
- Wilson, H. (2018). Integrating the Arts and STEM for Gifted Learners. *Integrating STEM and Gifted Curriculum*, 40 (2), 108–120. <https://doi.org/10.1080/02783193.2018.1434712>